

Тувиновская
республиканская
библиотека
им. А. С. Пушкина

Солун 1925
Чылдын
август 31-де
үнүп эгелээн

ШЫН

№ 149 (15123)

◆ 1993 чылдын август 11, среда ◆

Солуга ат салган шагы 22.50 Садар өртөз 10 рубль.

Республика Хүнүнге уткуштур

Ажыглалга кирер тудугда

ШКОЛА КОЛЛЕКТИВИНИНҮҮ

БИАП-ЛА ДУЖААР БИС

Аж-Довурак хоорайнын тудугуларынын кол кужун бо чылын ажыглалга кирер 105 квартиралыг беш кат чурттага бажынынын тудууче мөөнээн. Бо хүннерде мында шеверлекчилерниң үш, бызачы-дашчыларнын бир бригадалыг ажыдап турар. Бажынынь кол тудуу доозула, ам экижер сапын, шалаал, кырыштын кимдер ажыдаар артак. Шеверлекчилер бажынынь ийи подьесиянын 35 квартиралык шеверле ажыдаары доокшан, сантехниктерге хүлээткен. Бо бажынынь тудуу элээн шуудай бээр турган, ынчалза-да дилег материалдары чогу-биле ажал элээн озадан турар. Шала, кырыш кыдыр дилег материалдары, экижер чок болуп турар. Бо материалдары саядып алыр ачка чо.

аалаар болган. Ам харын шалык ачка чадап келген, нийе айнык ачкавын ам чаа аддывасы. Бистин үлетпур-тудуг комбинатынын ийги участогунуң мында Сурун Демирчололга уурткан бригадалыг ажыдап турар. Бо бызачы-дашчыларнын ажыдаары эки улус, хомудачыг чүс-олакта четир тудуг материалдарын хандырдып шылабай турармысы-тыр. Бай-Тайга районуң Эр-Хавак сүт-баран фермазында 4 класстыг школа тудууда 12 кижя ажыдап турар. Ол школаның тудуун өөредилге чылынын бегинде дужаар согулалык бис. Мында Селедн Хомукунуң ар, хөрежөн тудугулары бо ажылды элээн шалытын чорудуп турар. Чер аразы ырак, тудугулар тускай машиналыг барып, кээп ажыдап турары арый берге болуп турар. «Аңагыт» совхозтун төп шанын, ында складтары

бистин тудугулар артык чылдан эгелеп тудуу, тускай керээ-биле ажыдап турар. Мында кыдыр ажыдаар хөй, кижя күжү өзөөн. Дужут ажыдаарында чедир шанын асфальтларын доозар, тараа складын, деңиз турар чери кыдыры артак. Бо тудугже мемеле күштү сатыр бис. Аңагыт хемнин көөрүүнү суг алган баргань-биле аржагыры ийи чыл улаштыр берелеп келди. Очче тудуг материалдары чедир алары дык берге. Бо көөрүүгү тудуарын дарый шиптирлесе чогуур.

Тудугулар ажыглалга кирер тудуглары мыяп-ла дужаар дэш бүтү-ле аржалары херегелеп ажыдап турарлар. Ол бистин Президентис Ш. Д. Ооржактын тудугулардан алырлар.

Владимир ДОНГАК.
УСК-ның ийи участогунуң программ.

АЖЫЛ-ХЕРЭЭ АМ ШУУДААР

Чеди-Хөл районуң көдээ ажыл-агый эргелекчии на-чалыгыне Б. Д. Бегзи-Хуурак ажылда-ла үр бол-баан. Оор мурунда ол өгөө-леме удуруткуч чок турга-мында, ажыдаан инти уду-ругагы шуудавай турган болза, ам бөгүндө байдал

эскерилген. Бичанмас болза, таагар болгай. Мал чеминиң белеткеси, күскү ажыдаар дэш, кыдыр-ла чүдүлөр эндер. Районуң ажыл-агый-ларында сизен белеткээ бри-гадалар, эвеналар кидин ту-дук ажыдап турар, тус-туста планын даалгаларыг. «Чүг-

де агаар-бойдус шаптыктава-са-ла болза, мал чеминиң белеткенин талазы-биле салган согулалык ажыл-агыйлар күү-седип алпарыны шупу ба-рымдазы бар» деп, эгелеп-началыктын башкачы, Чечен ИРИБЖЕЙ.
Чеди-Хөл район.

ШАМБАЛЫГГА ТАРАА ТАРААШ...

Шамбалыгга чаашынын хунде чедер бердин. Ол черин хоочун тараажызы Мортуй-оол Серээ бажынынын чап-малыг чажып, бир-ле чүе номуу, чугаалааны чоруп тур.

Бо черде кудай-дээр аспа-пастан. Чапташ туруп берген, кудай-биле чугаалажып, чажып чажып тур мен. Бистин араг ажыл-агыймыс 500 тонна мал чемин белеткен амыр планинг. Бо шөлдериң синген кези каан улус бис. Чаашын ажыгта шаптык-тааш туруп берди, канчалза черде экиң? Эдеп болду — деп мындаг.

Оларын тургузуп алган ажыл-агыйны бо хоочун ажыдаачының олгу Вадим Мортуй-оол удуруп башка-рып турар. Вадим чолыг-ла-да, тракторларын-да башкарып билер киж. Ду-маалары — Гена, Орлан, Шо-лан суглар база-ла чолыг-ла-дар, трактористер. Күрүңден чези ашаны алган, машина-лары, тракторларын саяды алган. Ол техника-биле бо ча-зын үжөн ажыгтарда та-араан тарааныр. Картошка база бар. Дужут чагай бо-лур боор деп чугаалажып олулар.

Шамбалыгнын мөгсин Ва-дим Мортуй-оолун араатары артык чылда демешкеш, беш чүс адык тонна синген са-раатпап алган. Ол сингени ийи сарады ам-лаа турбу-шаан. Алтышкылар, алтышкы-лар кышы үдө «Шамбалык-совхозка дузалып, мал чем-ини, хөмүр-дашты, оон өске-лаа чүктерни дажыглап кыш-таан. Мында сүт-барал фео-мизинга мал чеминиң челя-пын, өске-лаа ажыларын кы-лып турганаар.

Бо араатар боттары элэи каш мал-маганың. Шыгу, хөй, инектери элэи өскөндүр. Оң азыр хаван дагалары база бар. Эээш саныг мал ам-дызынаа орулга кирибей турар. Алашкылар артык чыл тырып өскүрген тарааны, картошка-биле айгардып ичкен. Оон хөй тыныч ачказы-биле алган чезилин дуглаш, артакны-биле техниканы ма-дыг алганар.

гамында каш сөс. Борбак бажынычыг тудуп алганар. Мынар электри чырын кыр-ген. Башкы чогуунда мал ка-жаалары. Оор артында тарып каан картошка аажок чагай өзүп чыдар. алаачын артыг талазында — ажык оймаларыг ногаар арга-арыктар. Дыгтар, хадимдар үнгүлээн. Айнараа честек-каттар кызыл-хурен шурулар-ла. Черинг черлик кулчыг «чедик кел» деп ча-лаан ышкаш, чагыдын тургу-лаар. Бичин кымыл трактор-нуң бажынычызы Вадим, Шолбан ишкерттен сингенеш чораш, ол кулчаларын хан доадур чып эккээр. Честек-катты Кызыл хоорайдан кел-ген «саачылар» чып ал, өзөкчөдип калкан. Оларын кол турлап борбак бажынын мурунда анык хан дят бар. Мортуй-оол Серээ алаа мөг-сини тейлеп, олче кажын ма-жаар. Бичангыл бо черде дан-гач, картошка чагай болур. Хоочунну кадай, санакчи, чохалерия ажыдаачылы чоран Анай Вавуева Мортуй-оол аалаа ажыл-агыйны башкарып, мал-маганын чем-герер, инектерин саар. Уруг-ларын уугуларынга малды каартып, оларын чемгерсе. Чеди инекти сатташ оон өрө-мезин олорга арбай далганан шыгыдып чыри-биле салып бээр. Алай Вавуева ажы-түлүнге калың-лаа чеминиң бажырып, белеткеш каар. Оон бажырыган азыг пирога-леи Кызылдан артык амдан-ныг болган шынарлыг. Оон азыр, чемгерип турар дагаа-лары үжөн ажыг. Олардын хүнүн-ле үжөн чургань алыр. Чуургалар холаан чем-нер база араатарын столу-нун кымынга эндерип бээр.

Мортуй-оол Серээ алааа чоруй, оон-башкы-даа, чым-чык сеткилдик кижя болгай. Сизен кезер шынага чораш келди. База-ла сергек-омук келген, хүлүмүзүп чыга-дай-дыр.

— Бо мал чемин белеткээн ажы-түлүс-даа чирлеп болгай. Бо чоран хаваны-рымытын бирээзин-даа бол, семис хоила-даа болза, оон келерсе, шардан-даа сеп алыр бис бе, казы?

— Ийе харын, чычар-дыр. Оозун боттарынар-ла бил-чер, алашкылар, аала мал-маган чок эвес, чилешкен аттыг хөй мал ышкаыл бо! — деп, Анай Вавуева изил-биле хоочунну дедиди. Чолачы олгу Мортуй-оол Орлан узун дүрт-сыныг кы-ля-де болгай. Башкарыг улуг КыАЗ-ында дүже халыды. Вадим Гена суглар-биле са-рааттар тургузар чери кай-гап көрүп турлар. Мортуй-оол Шолбан душтуу уруг-би-ле бичин тракторунга даг деп оза сингени тырый чүдүрүп алган бо кол чорлар. Аалдын бичин уруглар, оолдары база ажыдаарда тус-тус хуваалдыгы. Оларын бирээни кара-доруг асты эертээди, хойларын каларын чорутту. Бызааларын када-руу улус база бир аныг. Онда ыш белеткеси база чоруп турар, улуг-даа, би-чин-даа кижя бурзү шупу кыдыр ажыдады. Эзулуг би-чын, хөйер колхоз мында, бо Шамбалыг көдээнде чү-не-де.

Мортуй-оол Серээ тараа-лар кыдынгы олуруп ал-ган, хөрей-дыр оң. Чөрби чыг бургулап оң Шамба-лыг бир дугаар чедиң кел-геш, күр черлерин чардыган тараажы ол, Бичан олорга шадер күш четирбес, улуг дөңгөм турган-дыр. Механи-затор Сарылар Даваасич Дунтук-оол база алаа аллар-дыг ишчилерин бирээни бо-луп, чылдын-ла белик ду-нун өскүргөдү деп, шыга-рып чоран. Олар ажылын кыды демекчи, чери чар-дырып, тараанын тарыыр. Бичан Салчак Тока дарга ча-гы-на Шамбалыга Кээр, оларнын дужуунуң чагай өскөнни магадаар. Узуг дар-ганч ак-даа, кара-даа «Во-галарыгыз» олуруп алган, Мортуй-оол Серээ чагай ду-жуды созуургадыр.

Тока дарга мен тол-чон тамыр аларган. Чыл-дың-на бистин тараажыны кези көөр, бистин-биле сет-килдиген чугаалажыр кижя. Ам ныгын эки даргалар бо. Тыва черде ховар-ла боор. Оларнын хөй нези улашту чүгчү хөректен билереп бол-гай. Ол дарвалыг эки талаарын бистин анык удуруткучларык сактып, ажылаар болза көрөм. Оң чугаа-сооду хөстүг, чезен, сөс бурзү чулукут чүе ышкаш саргыларын кижя чо-раан. Удуруткучун чезен сөстүг чугаа-сооду улашту со-рук кириер, саргы-сеткилдик чымыктырып, оттурар чүе болдуру ийи — деп, алыс чүеиниң уужу-чоюну хоочун ажыдачы чугалап олур.

Арга кыдын дургаар үп-тен тараалар дужу-биле чор-туп, хөрейлери чоруп оң бис. Шамбалыгда бичин колхоз-туң төвүнге оюн дүштүзүс. Оолдарын сизен сараат-ташкыны чоруп тур.

— Тараа-да чагай-дыр! — деп мөдөлөп келдиш. Ме-ханизатор-тараажы Серээ Шамбалыгнын адырдыг ар-тан деп хүлүдүг атка чон-дан адаткан бот-тыныгыр артык кижя-ле болгай деп сактып келди. Силерниң тара-алар-ла, сингерин-даа бо чылды чагай-дыр, ол дуга-йын бичин ылап көөр сизер бе деп айтырды. Серээ ажыгыч черин чердеп кел чораш, ырдур көрүп, ыр-лаалыгта белеткени берди.

Шамбалыгга тараа тарыыр Чагай дужут чагып үнер. Шамбалыгта кижя келер бажы бээр арбай тарыыр. Келерге-лаа белик өөр. Кези кыстар маназ келер Кеткен хөйя торгу болур. Мында оон ырыннын чамдыкын кыдырды. Оон ал-гында, Шамбалыг хем дуга-йында болуңуң чымын ба-зы-да диннаар мен. Чааш ол суурга уран чүт көрдүлөп болуп турда ылаш болгай. Оон ырадарыг кадай-дыр, оон дуга-йы-лаа чагып чалган. Мында чок алып турлар. Аңагыт хөй дүжүрген сингени сараатты салып тура, бо-дунуң элээн каш когамын-дыр-лаа кыдыралды дужу-ругу-ды. Шамбалыгнын но-дуган эмиринге ыры ча-гылдыди. Бир сараатты сар-гыл доокта, шынаа ачаан-ныг моолта Коту даймын-ла хөйшкенин тоожу бээр болду.

Ондар ОХЕМЧИК.

ОЛОТ АЛБААН, АЖЫЛЧЫНАР КЕЖИК МОНГУШ, АМАР ООРЖИК, ТИМУР КУЖУТЕР

олот Албаан, ажылчынар Ке-жик Монгуш, Амар Ооржик, Тимур Кужутер олар 8 кол кадыры-биле чайгаар үнөй синген шулу кезип доозупкан. Сизен шулу кезип бөрү, Кестинген сизени бөрү, хөрежөн турар. Эвено кежи-гүнери хөй чылдыг синген шулу база кестирип хаал-кан. Аяс, кези хүненин ажыдап турган, олар «Бар-лык» коллективтег ажыл-агыйлар каттыжыныкында 50 тонна сингип белеткен бергенер.

Бо демниг коллектив даал-ганы барык ийи чартык ка-лал ажиру күсеткен. Оон аңыда, башкылар боттары-нык школанын интерна-

мынга картофельди дөрт, ка-вустаны 2 га черде олурткан. Ногаанын чашып, богуң аш-тап, довураан чымчадыр ажыдап доокшан. Ам башкы-лар, ажылчынар интерна-өөреникчилеринге «ж-кат, мөгү чылаазын чорудар деп турарлар. Бо чылды кат-дык ашка үнөп, Бичангыт өөреникчилерге эки шынар-лыг варене белеткен бээр деп шиптирлээн. Школанын агар септелгенин районда бир дугаар доокшан, комис-сияга хүлээткен. Школа ча-дында 100 адык тонна хөмүр-дашты дужүргөн.

Това-Самбу САРЫГЛАР.
Демнигте күштүг чүдүлөр хөй. Мына тыныгыр-саргыгыр чорук черек, бир-гөр чугаалаарга, үлөсер домонка деп, беш мөгө, алыс арга ажылаатнаар апар. Александр Монгуш ындыг кижилерин бирээни.

Бешек гектар тарыгга шө-лүп Ак аразын алган. Ку-руккан, шагда-ла келгенин айгыс чери кат «ди-оган» алындык дык-ла куш унген. Артык тырып, чакы-сы суттагы-даа салган. Онуга чыгылдар дэп, калдык ша-птаразылар турбан дээр, кужур эр ийи дүмүзү, ийи огу-биле демекчи алган, балдыр сымкай ажылаан-нар, сугтарган чер кургалак-та, совхозтан трактор ачылан ал, андарга, үреиниң чээп алган чакка. Чайгы үдө сугатты үш удаа чоруткан.

Күзүн кайи хере дужут ажаап алганын олурун айтырармын, Александр Мон-гуш мыччаар харындады:

— Бешек гектар черге кы-чок эстүрдүм. Хоомай эвес, бир гектардан 19 центнери алдым. Чайгы сугга-биле кады Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга суурларын, Чес-Буу-лун малчыларынн Шек-тер-биле свырыкча чабыл-дым, Хөжөүгү «кабак-аастар» чүу деп бурзуладыр мен. Манар, хавыг чогулаар

калчааар чайлаан инектер чүе. Оларны элери-биле чаргы-даа кылып келдим. Инектер сазы басып, чыгы-болза, дужут оон-даа арбын боор турган чүе ийи. Сов-хозтан чээп алган үреиниң ийи, трактор өртээ-лаа төвө-лим. Ботка хөрежөн-ча-дип аңызын совхозка база саткан. Нията ажыдап алган артык орулган миллион ажи-гүрүл болду. Тракторну ула-вас бөзүп районда арат, тараачын ажыл-агый асо-циализациян даргазы Михаил Самбуу-Хөө азырын чүе. Чооку деп боттаны бээр боор деп үлүг иягел-биле манай ол мен.

Бо чызы Александр Мон-гуш үк шөдүгө кызыл-тас, арбай, суда болган лешер-ны чашкан. Сулы бо кү-зүн, лешерны келир чылын ажаар кижя болду. Оон ылай артык ачылаан чайгаар үнөй сингени кестерип, сов-хозка садар согулалыг. Со-ручу бижип, холу диниң тараанын оңу кыдылар дээр-инге бузурла бар.

Ам күзү ажаап алыр дү-жүт база хомай эвес болур. Бо хүннерде артык үнүр-дан хол кадырылар-биле ингенин кезип келер берген. Оон дем-бызазы хомай эвес, ийи дүмүзү, ийи огу кады ажылдап турар.

Карыма ТҮЛҮШ.

Тыва Республиканын прокуро-ру, юстициянын 3-кү класстын күрүнө чөвүлөкчизи А. П. Дамба-Хуурактын Тыва Республиканын Президентизи эш Ш. Д. Ооржакка, Тыва Республиканын Дээди Советинге кириген санал бижингине хамаарыштыр Иштиги херектер яамызынын коллегия кежигүннерини БОДАЛЫ

Кем-херек үүлөдүшкүчү-неринин, маданыг хамааты-ларын ам-тыныга, калдык-шылынга, кижиниң эргеле-ринге болган хостагал-дарына, нингенин айылы чок чогуугуна удуу ар кем-херек үүлөдүшкүчүнеринин хөмүр-дүнүн бадыкчап, саргы чован турарына, бистер, коллегия кежигүннери база каттыгы шулу өрнек-хоюлдуу органын бир демниг ажыдаачыны чыгыс аай тыруштук боорун күөр турар бис.

Шыны-биле алдыга, хө-чөрдөрдө иштиги херектер яамызынын кидистер, про-кура тура органына бир дем-ниг, чамдык таварыглар-да бот-боттарынын ажылы-уу-делди улажып ажыл-а-дырлар турарлар. ыначала-лаа өдүрүкчү херектерниң ител-генин прокура тура органын чорудуп турары-биле кол чарысалганы олар ал турар. Бо хүннерде кымга-даа ча-жыт эвес болгай, чамдык өдүрүкчү херек үүлөткен кижилер хол ужууге сал-дын турар. Оон уламдыан үк херек үүлөдүшкүчлери и-стелгенде деляп, чурттап тва-ар чөрдөрдө хамаатыларга

КАЯ-ДАА ХАН ТӨГҮЛБЕЗИН

«Москва, Комсомольский проспект 13, Россияның Чогаалчылар эвелелиниң баш-таар черинге, Бондаревке». Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелели Абхаз Республиканың Дээди Со-ветиниң кыйгырыны таныкып көргөш, акы-дуума абхаз чоңун шынгы хероон дөт-кип, шак ол аар човулап догдунан чөре тайбын-чагай амыдырал догунап, оон де-вискээринде түзүн эжелек-чилерниң до-доруан үереңи шиптирили-биле негеп туру.

Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелели чогаал-чы салым-чолдуу, саргыш-сеткилдиг эи-өрунүң чөптү хероон дөткитирине Россия Федерациязынын мурундагы СССР-ниң бүгү чогаалчылар организация-лаары кыйгырды.

Бистин телеграммасы «Литературная Россия» со-луна парлаарын чогааш бү-гү национал чогаалчылар эвеледериңе тараткыла-рынары диледис.

Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелелиниң баш-таар чериниң мурунда Укатиң. Мындагы телеграмма Ты-ва Республиканың эвелелине келген. Аңаа харын кылдыр Тываңын Чогаалчылар эвелелинин харыскалгы өскө-рүнө болган чала-даа хан-дакында амык-талым бол-за. Тыва чогаалчылар, олар-ның чогаалчы эвелели эң чылагыча мурунда турган чү-гө-дө СССР-ниң бүгү дөвискээ-ринге болган чала-даа хан төгүлбезин күтсө, таркы-дезин, ханың эвеледи буруу шалп турарын теле-грамманы сайгарган илерет-кенер.

Бистин телеграммасы «Литературная Россия» со-луна парлаарын чогааш бү-гү национал чогаалчылар эвеледериңе тараткыла-рынары диледис.

Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелелиниң баш-таар чериниң мурунда Укатиң. Мындагы телеграмма Ты-ва Республиканың эвелелине келген. Аңаа харын кылдыр Тываңын Чогаалчылар эвелелинин харыскалгы өскө-рүнө болган чала-даа хан төгүлбезин күтсө, таркы-дезин, ханың эвеледи буруу шалп турарын теле-грамманы сайгарган илерет-кенер.

Тыва Республиканын проку-ру, юстициянын 3-кү класстын күрүнө чөвүлөкчизи А. П. Дамба-Хуурактын Тыва Республиканын Президентизи эш Ш. Д. Ооржакка, Тыва Республиканын Дээди Советинге кириген санал бижингине хамаарыштыр Иштиги херектер яамызынын коллегия кежигүннерини БОДАЛЫ

Республика, хоорай, район дендедиг хурадаларга ИХЯ-ның удуруткучы бо чөвөтте-ринин чыдады, эрге-хоюлу органына-биле бир демниг ажыдаачыларын саналап турган. Бистин иштиги ажыл-агыйымыста чөвөтте эвэши эвес, оон туржук, албан-агыйызынине эа-харыса сага чок, корум-чоруму кошкык, профессионал денегин күвү

ИХЯ-ның коллегия кежигүн-нери: С. С.-Б. МОН-ГУШ, Д. К. КУУЛАР, Ш. М. ШОЯУН, Д. Б. ХОБАЛЫГ, Б. А. УЗУМ, А. А. САДОВОЙ.

Хүннүн Медээлери

«Москва, Комсомольский проспект 13, Россияның Чогаалчылар эвелелиниң баш-таар черинге, Бондаревке». Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелели Абхаз Республиканың Дээди Со-ветиниң кыйгырыны таныкып көргөш, акы-дуума абхаз чоңун шынгы хероон дөт-кип, шак ол аар човулап догдунан чөре тайбын-чагай амыдырал догунап, оон де-вискээринде түзүн эжелек-чилерниң до-доруан үереңи шиптирили-биле негеп туру.

Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелели чогаал-чы салым-чолдуу, саргыш-сеткилдиг эи-өрунүң чөптү хероон дөткитирине Россия Федерациязынын мурундагы СССР-ниң бүгү чогаалчылар организация-лаары кыйгырды.

Бистин телеграммасы «Литературная Россия» со-луна парлаарын чогааш бү-гү национал чогаалчылар эвеледериңе тараткыла-рынары диледис.

Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелелиниң баш-таар чериниң мурунда Укатиң. Мындагы телеграмма Ты-ва Республиканың эвелелине келген. Аңаа харын кылдыр Тываңын Чогаалчылар эвелелинин харыскалгы өскө-рүнө болган чала-даа хан төгүлбезин күтсө, таркы-дезин, ханың эвеледи буруу шалп турарын теле-грамманы сайгарган илерет-кенер.

Бистин телеграммасы «Литературная Россия» со-луна парлаарын чогааш бү-гү национал чогаалчылар эвеледериңе тараткыла-рынары диледис.

Алтай Республиканың Чо-гаалчылар эвелелиниң баш-таар чериниң мурунда Укатиң. Мындагы телеграмма Ты-ва Республиканың эвелелине келген. Аңаа харын кылдыр Тываңын Чогаалчылар эвелелинин харыскалгы өскө-рүнө болган чала-даа хан төгүлбезин күтсө, таркы-дезин, ханың эвеледи буруу шалп турарын теле-грамманы сайгарган илерет-кенер.

Тыва Республиканын проку-ру, юстициянын 3-кү класстын күрүнө чөвүлөкчизи А. П. Дамба-Хуурактын Тыва Республиканын Президентизи эш Ш. Д. Ооржакка, Тыва Республиканын Дээди Советинге кириген санал бижингине хамаарыштыр Иштиги херектер яамызынын коллегия кежигүннерини БОДАЛЫ

Республика, хоорай, район дендедиг хурадаларга ИХЯ-ның удуруткучы бо чөвөтте-ринин чыдады, эрге-хоюлу органына-биле бир демниг ажыдаачыларын саналап турган. Бистин иштиги ажыл-агыйымыста чөвөтте эвэши эвес, оон туржук, албан-агыйызынине эа-харыса сага чок, корум-чоруму кошкык, профессионал денегин күвү

ИХЯ-ның коллегия кежигүн-нери: С. С.-Б. МОН-ГУШ, Д. К. КУУЛАР, Ш. М. ШОЯУН, Д. Б. ХОБАЛЫГ, Б. А. УЗУМ, А. А. САДОВОЙ.

Кыргыз-ачам уругу чалаг кылаштал чогуру болгон...

Кыргыз-ачам уругу чалаг кылаштал чогуру болгон...

Кыргыз-ачам уругу чалаг кылаштал чогуру болгон...

Кыргыз-ачам уругу чалаг кылаштал чогуру болгон...

— Демги «боюн»-биле те...

Май 1-пня кайтамчык чүве...

Черле кайтамчык чүве...

— Хемчиктин Шом-Шумда...

«ШТРАФ КАРА-ООЛ» БОЛГАШ АЪТТЫГ «МААДЫРЛАР»

Шоодуг, чогаал-даа чогаал...

Даспак кавдыг-даа үчүртүлгө...

Шыгуу эриги. Оон соода...

Мээ күрөм болса ол турскаал...

Бо 1993 чылдын кызынын...

Кой кыотлаанын үезинде...

Ам өсө чога камаанчок...

Мээ күрөм болса ол турскаал...

Районда корум-чурум...

Пенсионерлер азы инвалиттер...

К. Даспак. К. Биче-оол...

База катан болалым илерди...

Бо чылдын май 27-де...

Шынап-ла. Даспак Кара...

Ава-Тыва-даа болгай-ла...

Бо бугу мээң хууда бодал...

Ол ишкеш бакшылар оорлар...

— деп, хоочун автобус чола...

мен, оу коллективниң кежи...

Ава-Тыва-даа болгай-ла...

МЕРГЕЖИЛИНГЕ БЕРДИНГЕННЕР

— Чолаачы кижинин мер...

— деп, хоочун автобус чола...

мен, оу коллективниң кежи...

Ава-Тыва-даа болгай-ла...

База катан гимн дугайында

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

ХЫНАМЧАЛЫГ ШИЛИИР

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

ЧОГУУР ҮНЕЛЕЛДИ БЭЭР

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

Тыва Республиканын Курене гимниниң...

Чамлык эштер «Тооруктуг...

деп бодалар мейиң дөрт...

Челериниң бар-дыр...

ТААРЫШПАС БОЛДУМ

Ареветчи-комсомолчу шаам...

ни чогадырынга бер...

зыг, адымрак дөң ийи у...

көөздөп турар деп бодал...

Самбал КУУЛАР. Ак-Довурак хоорай.

Келлинер Кежээзи

Келин... Шак бо өс чүрөккө чок болган чыгыт.
Бистин төгүзүстө, бурун тыя өбөлүстүктөгү дараа суурууда хуңдурааңды дээди чаданын ээни туурал кезек төрөл бөлүктөр барын билдирет. Ол төрөл бөлүккө келин-нер, бегар, кунчулар, күдээр, хамзаары турар. Келин-нерни, дүштүк оолдарын келин үдө калып турттар кадыктары болуп кыстарын ыраак-чооктан айтырып ал, кудалап чорайткан. Котан ала, төрөл бөлүккө келин кичи хуңдурааңды эрчим кижи болуп. Келин кичини аалдын баштынары — бегар, кунчулары оңа хуңдурааң чорайткан. А болуптур дужууда өскө чөрдөн, өскө чөрдөн келин келин кичи өңүндө барган улаууну чоңунга элтип-эялып, ажил-иштер аал колданында хамык төрөдүргө бег-хуңдурааңды, чуржугуларынга хамаярылгызып жончу эки чорайт. Келин кичи эр улаууну баарына кымал-бут бөзүп турба чорайт, бурун шагдан бөзүр-лек келин кыстарын аажы-чап каржы-жагай өск чорайткан.

Чоокта чаа Кымал-Дагына Көдөзү Калтыра бажынна сууруда сонал педагог башчылар Лариса Комбуй-оол, Бүбү-Саар Монгуш оларын билдире Калтыра бажынна социал педагог башчылар Лариса Комбуй-оол, Бүбү-Саар Монгуш олар болганар. Көдөзү Совет даргазы Юрий Салдакын келинжерге уланган чугааңдын өкүлдөрү болуп олуруптур, кичи-ле хей.

Дыштанылган кежээзинин бирги кезээ ыры-жүгүмүз «Кымал-Дагына келтирет» деп сценарийин күүсүздөзүлдө эгезин. Сценарийин башкармчылары сонал педагог башчылар Лариса Комбуй-оол, Бүбү-Саар Монгуш олар болганар. Көдөзү Совет даргазы Юрий Салдакын келинжерге уланган чугааңдын өкүлдөрү болуп олуруптур, кичи-ле хей.

Чоокта чаа Кымал-Дагына Көдөзү Калтыра бажынна сууруда сонал педагог башчылар Лариса Комбуй-оол, Бүбү-Саар Монгуш оларын билдире Калтыра бажынна социал педагог башчылар Лариса Комбуй-оол, Бүбү-Саар Монгуш олар болганар. Көдөзү Совет даргазы Юрий Салдакын келинжерге уланган чугааңдын өкүлдөрү болуп олуруптур, кичи-ле хей.

Шыңал-ла, бистин бичи Кымал-Даг суурууда ачы-аңгы райондардан чөзүрбө ажык келин кыстар чоңга баран болуп турган, ажилал чорурлар. Оларын арзында дээди эрчимин башкыла, көдөзү ажил-аңгынын тусай эрчиминден, эмнелге ажилалчылары, садыкчылар, кабарчылар дээш, калдык мергезилдик кичилерин чок дээр боор, Бо келин кыстар аяк-ак Сүт-Хөлдөн, чурмаанды Токуда, тароолан Тандыла, жаз-кара Каз-Хем, Би-Хемден, уялу чок Улаг-Хемден, талыргат Тес-Хемден, чогаалчылар чурту Чөм-Хемчи, Өвүрдө, кожамыс Барык-Хемчиктен келген болуп турларар.

Темалык кежээни эртірерде тусай сценарий биске чугаала херек болу берген. Арамызда дугуржуп чугаалашкан, бистин суурууска ойнап өскөн, чагыс чор-чуртууусу, районда херезжне чогаалчымы, төп библиотек системасында улуг библиотечары Нилс Кужутонова Алы-оога алдын-биле барып ужуражып, ужуру-чөвүн чугааладымыс.

Чамыс Кужутонова бисти хичэйнегил алып, кежээни сценарийин түргүзүп бөзүн азал, бисти дөң, ук кежээни калдык байдагы эртіреривисти биске сүмөлөп бөзгө, сагымызачи беген Тезияла чамыс келинени.

Дыштанылган кежээни эртірер айткан хуңдуу-ла келин, ыры-жүгүмүз сценарийин даа колда белен. Ол хун Кымал-Даг көдөзү Советинин даргазы Юрий Шыдыраевич Салдак машинаны Тезияла кешкеш, кежээни эртірер кудура ажилалчыларын ча-

лап ажалган. Олар Чамыс Кужутонова, төп библиотечарын чуржугуу, болуп ыраар-лаа, баянга-даа ойнап Ширин-Маскай, хөгжүм школанын башкысы, Бүгү-россия көрдөсеринин лауреады Владимир Херелчал болдулар.

Кежээни аягы кезээде келин кыстар арзынга маргылдааларын эртірер бас. Оларын уран таландын, уюшера, салгыт-тайыгыра, уруу-аарыт, өк-бүгө кижилдигеине кырып турар улау-дуузу бо маргылдаалардан өкүлү туруду. Келин кыстар икепелейп кырып, кылган чоңу өтүлгөр. Кежээни түнелинде келин кыстар кежээни организацилаларына эки, чараш сценарий дээш өтүрү-күнү чалгы сценарийн туталар турдулар. Сценарийин оңагай чүлү — келин кыстарын келген чеген кыркка кестун келин кыстар чогааткан, оң кылып турар ажил-кичи, аажы-чапын бөзүн олчаан чүрүк көзүгүп казы.

Сценарийде кирип турар ырылары — 50, 60, 70, 80 чыдарын болган амыг шагын ырыларын келиннерин кар-назымын айы-биле таарыштыр кирген. Чамыс Кужутонова болуп Кымал-Даг чурттуг болган улуг намыз келиннерин эрчим чуржугу, бичи намыз келиннерин хуңдулуг кунчу кичи болган чыныл, сценарийи септик хөлөп келин кыстар тургузуп бизжан.

Школада өөрделге эртелекчи, Тамды кожундан келген кыс Елена Кужуто болуп кунчуу, сценарий түргүскө авторга өтүрүшүн илерилай, бугу келиннерин жунчулап утук-шаркылы даштыкка кежээ дээш септик чини хамзында өтүрү күс чугаалады. Мага тамдык дыштанып, сагыш өрткөзү кежээ дээш каалай келин аалчылар Владимир Херелчал, Маскай Ширин оларга сүй белектер тынып, өтүрү четтиргени келинне чугаалаан.

База бир чугаалаккан көр чүдүм болза, районун таар бистотек системанын директору, Тыва Республиканын культуразын адалдык ажилалчы Тамира Сыратовна Херте бистин бо кежээ-виксе аеткимчи көртүзүп, кежээни шимдел-дерлегени чогулгалы кылып, ажилалчыларын биске харам чок чоруаулу, улуг-хууун илдурени дээш өтүрүшүстү илеретпес аргавыс чок болду.

Тамы-самыг, каткы-хөгдүлгө кежээни кежээни оңи дунеге тээ уламчылаан. Тускый сценарий езулар эрчим келин-нер кежээни чылганарга дээштик салдарын келин, чагай талчылардын база бир херезин болуп артып калды.

Келин болуп кыстар белек-келип турар аныктар дыка эки чүдөлдөрү күрүп, билин аалдылар-да. Дун ортузунда «кир оюн-толгаа оюшкен культура ажилалчыларын Тезияла, демги-ле үстүндө алаадын дарга Юрий Шыдыраевич чик машын-биле илери чоруккан. Четтирери-висти база катал солун дымчыштыр илереткени. Чоружуулар кезээде чоруп чоруйт, кундулуг культура ажилалчыларын Хей-аңгыт, кежээни чогулап, келин!»

Александр ХУРАГАН-ООЛ.
Кымал-Даг суур.

Япон мөгелер аалдап келир

Бо чымдын август 12-19 хүнеринде япон мөгелер Тываның наймсаалам Кызылга келген, арга-дур-жуга солчур, өз хузууну маргылаадын эртірер, спортчу көргүзүлөр кылды. Магада хамарыштыр ТР-нын Самбо федерациянын оралакчы президенти, Азия диттин самбо федерациянын күссөк кежигүи, самбо хуреш талазы-биле делегей черегиде баштайгы тыва суула Иван Хураган тайыктыр берип орап уез. Арзыдан атыг мөгеге чамдык айтырыларын чугар арзында салгылаан бис.

Самбо хуреш Тывага япон мөгелерин дээди хурешке үндөзлөттинип ты-ыттылар. Оң дээди оңа мглады-уудураакчызын ты-ныжын бою тударында ачкыда, артка аргаларын барып өскө хурештерин-биле дөмөй болуп турар.

Бо өз хузууну ужуражылаан организастал эртірер бари-ка да бир чыл бурун-га дугуржугу этеэзи бис. Маана кол рольду бистин федерациянын президенти В. О. Оюн ойнап турар. Оң-биле калы дээри Тогожиу Хариман-биле баштай Магадаан хоорайга болган Азия диттин самбога турсактаан конгрессине, оон соонда Италияга, Англияга болган делегей чемпионатына, Испанияга өрткен Европа чемпионатына мзон хууза ужуражыла-ган база өзүс-биче-да бол, салдарын чедирген боор.

Самбо хуреш Японияда аажок илереткен. Аага Азия диттин самбо федерациянын (АФСИ) президентизи болган Бүтү-делегей федера-циянын оралакчы президенти Т. Хариманын кинип турар салышкыны улуг. Ол спорттун бо хевирин Олимпий ойнааларын программына кинир дээш болуп боттут кемчелерин кылды турар. Тыва, япон ин шинделек командаларын мөгелери чагыс черге чыгып келеш, бот-боттары-выстан чаа аргаларын аал-

дары колдууша доошуган. — Бети дээрге кирерини билет өрткө беш муң рубль деп чаралаттыган чоруу... — Билет өрткө чеже-даз улуг болза, оон чалдаган херээ чок хире чүве-дир ийин. Бодам хуузда бистин чаш чыдарында «Дикодо-дун теини» деп уран-чеген кынону көрөш, япон мөгелери-биле хол тутуп хурештир туружук, орда-ла караан-биле оларын көрүп аайы-оас-кежи туар ирга бе деп күс чоранан мен. Япон мөгелерин хурештин чараш аргаларын ажылап билерип ол хире сорунзаны куступ деп билди мен.

Тыва, япон мөгелерин ужуражылаан организастарына дыка хей акша-терги үерги чугаажык. Деткичелеринин үндүргөш түшүленин чартык-чамды-зы-лаа делер эгизди шыда-зывса, «далайга дамды дуза» дээр болгай. Бүт кы-рууна чаа тургустуну чору-луп орап самбо федерация-ны акшалдыгарына Сергей Тас-оолун уаурткаан «Тываэкспорт» фирмасы, Валерий Хомченкогу тур баштап турары «Алаан» алын тывк-чылары көсү дузаны чедир-ип, деткичине өтүрү чет-тиргенин хей салгып көрүчүлери мурундан баш үзүп илеретип тур бис.

Тыванын төгүзүнгө бир дугар болуп турар тыва, япон мөгелерин өз хузууну маргылаады кичаар-эртөрлө, оон программа-мныда чүтү кирип турары? — Маргылаанын байыр-лыг ажилалчыны август 14-те 17 шапта «Хуреш» ста-дионга болуп. Хуреш үезинде ТР-нын аалдары артистери, алы-сураа алган сувагылы-сытчылар, хөмөйжилер

чыгылап чоңга барал болуп, аян туур, Делегейте аалар-жаан япон кинорежиссер Акира Курасаванын тургоко-ны Десу Узалянын ролун ойнап Россияда болган Тыванын удушту артын Ман-сим Минук-биле япон мөгелер «Хуреш» стадионга жуе-ра-жыр. Карата тылазы-биле спортчу көргүзүлгөри тоон сонургулаа, Самбо маргыл-дазы төнерге, японнар тыва хурешке кичүп шөкөжөр. «Заря» олурун алаш, кү-чүлүг Улаг-Хемин, ак-кын Тыванын кайгамчык келер-чараш болду-биле талжар

— Хуңууректи Тыва биле дай хаваанын чүргү Япония-нын шиналек командалар-нын составина кыжлар бары? — Эш хуңууну ужуражы-ла маргылаады чагыс катал болуп, Артка үерде алы август 12-19 хүнеринде ин чүрттүн мөгелери чагыс бөлүккө калы белектерин, бот-боттарынын аргаларын айтып бержип, аичээлер эртірер.

Хун үер чүктө чурттай турар японянын тыва хурешке сонургулап улгаткан. Делегей черегин бо маргы-лаанын дугайдын япон со-лунарда, журвалдарла чар-пал-рекламаларын шыда-ла чедирип болган дээштик кылды чорылып калган. Чикээ, телефакс ламчыштыр биске чорутуула чуртка Ты-важе кээр маршутту бир япон журвалга парламент диниаткан. Ында ТР-нын чурт чуртууну кымнда тыва болган самбо хурештерин мөгелерин чүрү көртүскөн аажок содун.

Азия төвүн эжелей чурт-таан тыва чөне 17 кичи айтанылган. Оларын ар-зында тыва хурешти Япония-

га делегерин чыдарар сооруланы салган дээри Джун-Ичи Поштаки, хуреш дугайында япон журвалды-коореспонденти Морико Му-ракана, 10 самбо мөгелер, артыклары карата көрү-үткери күтүскөн профессо-нал мөгелер.

Тыва оолдарын самбога спорт мастерови, ыракын Мөңгүн-Тайгалан Сергей Ши-дыра, Роман Сергеев, Бе-жесей Кужугет, Ак Монгуш чөлө шымак хурештер бооп деп илерет турар мен. Болуптур кичи Арзыдан мөге Маалыр Монгуш болган өскө-ле-да шөкөзү.

— Эш хузууну ужура-жылга маргылаадын орга-низастан турарына хамар-ышты хууза калды күсө-диг сиеер? — Аларын япон мөгелер-биле аоолажып, ийн чурттар-нын арзынга найралды хам-рылааны туга бергенин кайы-даа талга ажыкты дээр билингили. Хуңдулуг аалчылар мурунга хуңду-лөчөл тыва чон деп адымы-ты чөлө сикпес болза мен.

Ол үеде чараш, чагай яа-чыдарымыз таланга бол-уп, корум-чурум хам-зычыларын каза-да болдурубасы күзөтүп. Чыгып ужуражышылар япон мөгө буржууну сагымына үттү-дүрбөс артып каар ыладар оларын үткү, хуузон аайы-апаар бис.

Оон мнэй алымнда барган, оон-даа, ямс-даа ажы-теуду делегей черегин олимпий-жилер ылдыр өстүрүп алдыры күзеп чоруур ада-нелер «Хуреш» стадионуң улуттарын дооду-ла олу-рунун да күзел-биле олар-ын чалаар-дыр бис. Даныс САЛЧАК чугаалаан-кан.

Айтырыңар — харылап берээли ЧҮСТЕР ААРЫГЛАРЫ

Айтыры: «Чүстерам доктаама алары, илдиги холадарым, буттарым чүстери бүргөт хүнерде шылап, ыс-тал аарып апарган. Аларн эгелеп чооаш, уясток эми-чегелеп барган мен. «Рематизм» деп диагноз тургускан, эмнелге чыттыргаш эмил турган. Оон соонда аарым дугайын утуп-кал чордум. Оон бээр эл-эл чылдар өрткен. Ам база кат-тал артып, намдык дүңсө-дө бөуам чүстер, шылар-нары чөлөк истап аары-данар. Катал-ча уясток эмил-зинге бардым. Ам «подар-зине»

Авторнун айтырыл-тардан сүме алыр сорууга-биле хоорайым № 1 по-ликлиникада, чалгы рема-толог тып шылаа-дым. Чай, Шөлөзү эин. Ажыдап артка ажилал-чыларда хостуг үе ээзым. Кадык камгала аамзының кол терелес Олга (Өзсейма) Куларона Сан-биле дугуржуп чугаалажып алган, оон ээзи сүмелерин алган мен. Оң тайлыбын ноон аадык парламыс.

Рематикти арзыла — ол дээрге хей-ле болук аары-гал болуп. Оларга чүгө рема-тизм болган оон ур-жуктары — чуректин рема-тизмти кемп өск. Чүстер аарыгыры — хуулушунунт (воспалительные) аарыгар (артриттер) база хуулушкун-унт өзес аарыгар (артро-пат) база хамаржыр. Ар-троиттер ийн-бир чүс аары-гык кызыгардымыс, олар хей чүстерин хуудуруп аар-тыр. Айтыры салган автор-

трит» деп диагноз тургускап. Баштай арзып турганда мен билеп турган эмчим өскө кичи болгай. Азы бо эмчи чалгы түр ирга бе? Таала! Амыг аамдын малгап ай-тырымыга: «...Хооуруа-лды силер эмилер черек. Аржаанылар, курорттар...» деп каан.

В. БАЛЛАК. Кымал хоорай. Чугаалаа алган, рема-толог тып шылаа-дым. Чай, Шөлөзү эин. Ажыдап артка ажилал-чыларда хостуг үе ээзым. Кадык камгала аамзының кол терелес Олга (Өзсейма) Куларона Сан-биле дугуржуп чугаалажып алган, оон ээзи сүмелерин алган мен. Оң тайлыбын ноон аадык парламыс.

Рематикти арзыла — ол дээрге хей-ле болук аары-гал болуп. Оларга чүгө рема-тизм болган оон ур-жуктары — чуректин рема-тизмти кемп өск. Чүстер аарыгыры — хуулушунунт (воспалительные) аарыгар (артриттер) база хуулушкун-унт өзес аарыгар (артро-пат) база хамаржыр. Ар-троиттер ийн-бир чүс аары-гык кызыгардымыс, олар хей чүстерин хуудуруп аар-тыр. Айтыры салган автор-

«Чогаалчылар эвилеи менин уткан, хуула-суугаа-жа-да салавастан. Чогаалчы-лар эвилелин кежигүнери апарылган чамдык эштер-биле денээр болза, олардан денезгүтүм бичи-лаа бол, чоруту арапты бээр боор мен деп болдылар-дымо мен. Бодам иналдык, назы-харым 50 чоокшудан болган мы-чаар-ла «кайга кагыларым» ол мыйлаан.

Чоууга-ла бараан болуп чооурумга, чоум ол мй-наан. «Чон — чоорган» дж-жир болгай, ажырбас. Өзү олурар салгалдармын-ла өстүрүп, кижизил алымыз, акым-кежин ол ийин. Көдөзү сүрдө чурттан олу-рар чогаалчы эжим-биле чо-гааажымыга, болупчу ху-музда септиктеи басы мы-чаар алетерит. «Бистин кө-дөзүде ажилал, чурттан ту-рар чамдык чогаалчы эш-теремисти эки деткесиби ту-рарымды амыка-ла хомулачы-тыр болуп. Чүстер аарын ады-мезинин угулаап ууттан-гыча салгап кээр каваас. Ындыг болганда аягындаан аарышчал, боостай бези

мкар урууларга кичээнегилек болуп, эмчи дузын, сүме-зип өбүндө алыр. Чүстер аарым хей яны чүсө болганда, эмнөөшкүн челининин болуру — аары кичи биле амчнын мелегерлик калы ажилда-жылданын. Ылаанын диа-гнозун шын тургустуруп, кан-чаар эмилдерин бижи аар-тыр өк чугула. Чүге дээр чүстерин ачы-аңгы аары-ларын эмилер болган хун чүрүмү көтүс дөмөлөшес.

Рематикти арзылар-биле аарып турлар шимчөшкүн чүрүмү шы сагыр. Чам-дык аарыларга хей шым-чөшкүн халыштары, мал-наары дузылг, а өскө би-рөөнлөге чүгө эмчнын су-мелын мергезилдер кылы-ры азы чүстерга шүүт шы-чөтүспэн дээр. Ындыг бол-ганда эмнөөшкүн база ыл-дыг-дыр — дөмөй өзө.

Кадыкшымын быжкытырар деп боодар болза, оогаиэм-тин доктаамал, сарылдык ка-дыктырар, күп-ажыл биле дыштаныла чүрүмү шын сатыр, тайкымдар, арага-лар багай аачылардан деп-хоран айтырар, чөм-нөпөрүн өйт-тал болган сүү-зүнгүт болдулар.

«Чүстерн аарыглыг кичи-Херге бистин Тыванын деле-көөрөөнде бар аржаанылар, курорттар тааржы. Ылгал-да-лаа аарымчын надызын кайры аржаанга, курортка кинип, эмилди тургап, сеп-тин ал болурун чүгө эм-чиден айттырым алыр, чүгө оон сүмезин сагыр херек. Аары катанаап, эмнелге-ге эмнелди чыткан, үнүп келген кичи ол дорал ар-жаанга, чинээр малгаптыг курорттарга эмилди бол-бас. Эмчиден үген сонда, оода-ла 5-6 неделя эрткенде, бир өвөс чүрөүнчү ажилал-даары эки, хамыгың базыш-кын өйт-тал кичилер болза, Чедерге, Уш-Белдөрге, Дуе-Хөлге эмилди болуп.

Тывалар чүве тоовас улус болгай бис. «Чедер» курорт-ка көргөнмен бир чиктерин кинирей. Аарыг кичилер мал-гаш-биле чинилди эмилди алгап, оон сонда көөрге, дораян-ла ынг хун караан-да эр-кежин хуласти дөгөн чылдарлар. Ынал чөлө бол-бас! Ону кичи бурузу бил-ген туур ужурайт» — деп, Олга Куларона улуг Ду-вурел-биле чугаалап олту-руду.

Көрес бе. Дамчышымын-нын өй-хөмөтүленин, чөмө-ниренин хун чүрүмүнүн, мер-гежил шилип алдырмын, спорттун ажыкты хөврө-лөринин, эмилдеринин яа-зыларынын дугайында эмчнин үезинде билерген сү-меси чүгө аарыг кичилерге эвөс, кап калык кичилерге, млынгы элээдерге тон чугула-дыр.

Валентина САТ беседалаш-кан.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

МАРАФОНЧЕ ЧАЛАП ТУР
1993 чылдын сентябрь 5-те Чадаанын бичин болган ээледи урууларын спортшколанын ач-буян марафону болуп эртер.
Ук школанын доозукуларын болган аалчылар-ны анаа киржиринче чалап тур.

ШКОЛАНЫН ДИРЕКЦИЯЗЫ.

1993 чылдын сентябрь 4-5 хүнеринде Чадаана-нын спорт школазынч ур үеде ажилдап чораян Бады-Оур Баазанович Кууларын алдыга турас-кааткан тыва болган хостуг хүрештерге маргыл-даалар бооп эртерин чарлап тур.
Хостуг хүрешке мөгелер 62 кү чедир, денан барымдалаалайын хурештир. Хостуг хүрештин эгелээри — сентябрь 4-те, 10 шапта.

ШАННАЛДАРЫ: тыва хурешке аят, шары, сес-ки черге чедир — иртер; база 32-ге чедир — өр-тектик белектер.

Хостуг хүрешке — аят, алдыгы черге чедир — иртер, тускый шанналар база бар.

Маргылаанын болур чери — Чадаана хоорай.

АКША-ХӨРӨНГИНЕР УЛАМ КӨВҮДЭЭР

«Время-инвест» компания силерини капиталынын иле-гелдин-биле шыглап, калагалар бээр. Чыл сагында дивен-дентлер 150 хуу чезип турар.
«Время-инвест» компаниянын ачы-дузын ажылдар!

АДРЕЗИ: Кыма, Красноармейская кудумчузу, багык № 170-63. Телефон: 2-48-24.

БАЖЫНЫН КЫМ МУРНАСАДЫП АЛЫРЫ?

Кымал хоорайда Чүргү-оол кудумчуузда № 36 бажы-ны оң ээни сазар болуп турар. Ол хун бажын огорд шө-дүг, телефонун, Хунчуу кайы-даа шагнала 3-10-42 теле-фонун дамчыштыр харызына туруп болуп.

«Шын» солунну дамчыштыр

Бистин ынак урууусу, угба-выс Кызылдан куш фабрика-зынч столовазынч дирек-тору турган Мариана Ка-дыр-ооловна Донгатын ола-ондатыг таварылгады элекке мөңүн-биле холлаштыр бис-тин хамы хомудалдыг на-жымдыкымын үзөлжю, ол се-тил-сагыжыдан дуаалажып, киршикен куш фабриказы-нын администрацияныга, профваэль комитетине бол-гал куш-ажыкты коллектив-ти бугу кежигүнерине, а ол мкышак дөргү-төрдөтө, таныштарыма, кожа-лакымыа мөгелер турары-ныкты «Шын» солунну дам-чыштыр илеретип тур бис.

Авамз болган дуамал-рындап.

18.00 шаптарда, «КАА-ХЕМ»: Мен чорун башын авазын 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шаптарда

«НАЯБАЛ»: «Кара-деп-терант-2» 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шаптарда; **ВИДЕОЗАЛ:** «Тамчыкты шак» 10.00, 12.00, 14.00, 16.00, 18.30 шаптарда.

АГАР САНЫ: «Тыва собанк» № 363505

Тыва Республиканын Парла-дага болган информация министрствуну тигорак-бынам, Кызыл, Шетякын болган Краченко кудумчу-ту, багык № 1.

Көдөзүде чогаалчы-биле интервью «ХАРЫЛЗААЛАР ҮЗҮЛГӨН ИЙИН»

Барык-Хемчик районун Эрги-Бардык суурда чурттал, ажилал чоруп башкы, Куду-тура бажыннада удушту теат-рынн режиссеру Чаш-оол Санчат-ролович Куулар-биле ужуражы бергеш, оон чогаал-чык ажалы-жын сонургу-лаан мен. Көдөзү сурда чүрт-тал, чогаал ажилы кылтып чоруп кичи дээрин шагла-да билр мен.

— Чаш-оол Санчат-оол-ооң, силер шүдүктөр, чечен чогаалар бичкиринден аңгы-да, шилерин даа хейнү биж-дизн болгай силер. Сөөлү үеде калдык шилер чога-дып, түргүзүп тур сиеер?

— Ие, шин бижип, тургу-зартыга джүмү шенел чору-руп мен. Баштай-ла чогаат-кан шим «Өсүс-оолу» бол-гай. Ону Тывада булуң бу-рузунге бистин бот-тынның артистерине ойнап болгай. Оон соонда «Алдын хар-жак» деп шиян бижкип. Бо ийн шилге хоочун чо-гаалчы Сергей Бактоевич Порбю болупун үезинде ээзи үнелди берген кичи ийин. Оон улаштыр «Агым-

биле салдавзын», «Багай-оол», «Дывайжада хураак», «Аргалай биле Аржапай», «Чин сөөртүкүзүмү чалып илегеин», «Койгүзүм», «Чо-ладу-Мөген» деп шийерин бижээ мен. Олар шупту бот-тыннымы сонага тург